

- Fermi, Laura (1968): *Illustrious Immigrants*. Chicago: University of Chicago Press
- Frank Tibor (2012): *Kettős kivándorlás. Budapest–Berlin–New York 1919–1945*. Budapest: Gondolat Kiadó
- Feyerabend, Paul Karl (2002): *A módszer ellen*. (ford. Mesterházi Miklós, Miklós Tamás, Tarnóczy Gabriella) Budapest: Atlantisz Kiadó
- Hargittai István – Hargittai Balázs (2016): *A marslakók bölcsesége. Saját szavaikkal, megjegyzésekkel*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Karátson Endre (2007): *Otthonok I–II*. Pécs: Jelenkor Kiadó
- Krausz Tamás (2003): Lukács György oroszországi sorsa – Alekszandr Sztikalin: Lukács György – a gondolkodó és a politikus című könyvről. *Eszmélet*. 57, 77–82. • <http://tinyurl.com/ybu26wzs>
- Mannheim-tanulmányok. Tanulmányok Mannheim Károlytól és Mannheim Károlyról*. (2003) (szerk. Kárádi Éva, Gellériné Lázár Márta) Budapest: Napvilág Kiadó
- Marx György (2000): *A marslakók érkezése*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Nagy Ferenc (1993): *Szent-Györgyi Albert és a magyar Nobel-díjasok*. Budapest: MTESZ
- Palló Gábor (1992): Polányi Mihály pályája. In: *Polányi Mihály filozófiai írásai 1–2*. (vál. Nagy Endre és Ujlaki Gabriella) Budapest: Atlantisz, 320–329.
- Palló Gábor (1999): *Magyar jelenség a tudomány történetében*. MTA doktori értekezés, Budapest
- Timár Árpád (1984): *Charles de Tolnay e la cultura ungherese*. In: *Charles de Tolnay. Giornata commemorativa organizzata d'intesa con l'Accademia delle scienze d'Ungheria (Roma, 26. novembre 1982)*. (Problemi attuali di scienza e di cultura, Quaderno n. 258) Roma: Accademia Nazionale dei Lincei
- Tverdota György (2009): *Németh Andor: Egy közép-európai értelmiségi a XX. század első felében*. Budapest: Balassi Kiadó
- Tverdota György (2010): *Németh Andor: Válogatás az otthontalanságra*. Budapest: Balassi Kiadó
- Ujváry Gábor (2001): Kultúrpolitikus, diplomata és tudományos menedzser. 75 esztendeje hunyt el Gragger Róbert. *Európai utas*. 3, 68–72. • <http://tinyurl.com/yycsjclag>

AZ INTEGRÁLT JÖVŐKUTATÁS PARADIGMATIKUS KÉRDÉSEI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAPCSOLÓDÁSAI

Hideg Éva

az MTA doktora, egyetemi tanár,

Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaságföldrajz, Geoökonómia és Fenntartható Fejlődés Intézet

eva.hideg@uni-corvinus.hu

1. A jövőkutatás paradigmaticus metaelemzése és annak főbb eredményei

Kiindulok feltevésem, hogy a jövőkutatás mint a tudományok rendszeréhez tartozó terület rendelkezik paradigmákkal, amelyek módszertani mintákat nyújtanak kutatási tárgyának vizsgálatához. Paradigma alatt azt értem, ahogyan azt Thomas Kuhn meghatározta az 1960-as években. Ő a paradigmát így fogalmazta meg: „Ezek olyan, általánosan elismert tudományos eredményeket értek, amelyek egy bizonyos időszakban a tudományos kutatók egy közössége számára problémáik és problémamegoldásaik modelljeként szolgálnak.” (Kuhn, 1984, 11.) E definícióból következik, hogy a paradigma dinamikus kategória, vagyis átalakítható és változtatható, ha azt a tudományos közösség a tudományt érő különböző külső hatásokra, illetve belső módszertani innovációira alapozottan véghez viszi.

A paradigmával kapcsolatos bonyolult és sokrétű változások elemzés, pontosabban metaelemzés tárgyává tehetőek akkor, ha a reflexív elemző képes megérteni és rekonstruálni az egyes paradigmák lényegét és változásuk, evolúciójuk ok-okozati és kölcsönhatásokon alapuló rendszerét. Az elemzés metaszintje

jelenti egyrészt az egyes paradigmák belülről való ismeretét, másrészt az egyes paradigmák és átváltásuk külső és felülről történő látásmódját, valamint a külső és a belső tényezők közötti kölcsönös kapcsolatok megismerését. Loet Leydesdorff szerint erre képes lehet egy reflexív résztvevő megfigyelő, mert „...egy négydimenziós elme képes fordítási rendszerek között fordítani. A különféle paradigmák csak »majdnem inkommensurábilisak« maradnak abban az értelemben, ahogy egy evolúciós rendszer majdnem szétbontatlan marad.” (Leydesdorff, 2007, 101.) A metaelemzés gyakorlatilag egymással összefüggő időbeni és térbeni összehasonlító vizsgálatokat jelent egy vagy több tudományterület paradigmáira vonatkozóan. Ezek a vizsgálatok és elemzések elméleti-módszertani és gyakorlati alkalmazással foglalkozó szakirodalmak széles körének feldolgozásán kell hogy alapuljanak.

2.1. A jövőkutatási paradigma dinamikus mátrixsémája • A jövőkutatásban az időbeni és a térbeni metaelemzések alapját az a szakmai vagy diszciplináris paradigmamátrix képezi, amelynek összetevőit Kuhn nyomán (Kuhn, 1984) Egon Guba és Yvonna Lincoln határozták meg (Guba – Lincoln, 1994),

összetevők $(c_i)_t$	Paradigmajellemzők $E_{jt}((c_i)_t)$
jövő- és világfelfogás	
a kutató – kutatóközösség – helyzete	
a kutatás tárgya	
a kutatás célja és feladata	
metodológiai elvek	
módszeralkalmazási szabályok	
a kutatási eredmények „jósága” és hasznosíthatósága	

1. táblázat • A jövőkutatói paradigma dinamikus mátrixsémája (forrás: Hideg, 2012, 41.)

majd pedig azt John Heron és Peter Reason egy további összetevővel, a kutatási eredmények „jósága” és hasznosíthatósága komponenssel bővítették (Heron – Reason, 1997). A jövőkutatói sajátosságait figyelembe véve ezt a paradigmamatrixot a kutatás tárgya összetevővel tovább bővítettem és dinamizáltam saját metaelemzésem számára (Hideg, 2012). (1. táblázat)

A paradigmának ez a részletes leírása azért képez mátrixsémát, mert az összetevőknek is vannak időtől függő ún. értelmezési tartományai, és az egyes paradigma-összetevők jellemzőinek pedig szintén időtől függő ún. értékkészletei. Ebben a formában használva a paradigmát feltárhatók és rekonstruálhatók az egyes paradigmák, paradigmavariánsok és paradigmaváltások a jövőkutatói eddigi történetében. Szintén feltárhatók és értelmezhetők a jelenleg folyó szaktudományi viták tanulmányozása alapján a folyamatban levő elméleti-módszertani fejlesztések, valamint a paradigmafejlesztések újabb irányai.

2.2. A jövőkutatói paradigmatis fejlődési útja • A metaelemzés eredményeként¹ az adó-

¹ A metaelemzés és eredményei részletesen: Hideg Éva *Jövőkutatói paradigmák* (2012). A könyv az azonos című akadémiai doktori értekezés alapján készült.

dott, hogy az 1960-as években létrejött jövőkutatói tudomány olyan társadalomtudományi terület, amely a humán jövő előzetes feltárására és megismerésére törekszik. *Poszitivista paradigmát fejlesztett ki*, amelynek segítségével a múlt és a jelen törvényszerűségeinek és trendjeinek vizsgálatára építve a majdan elkövetkező valószínű jövő, jövők előrejelzését végzi.

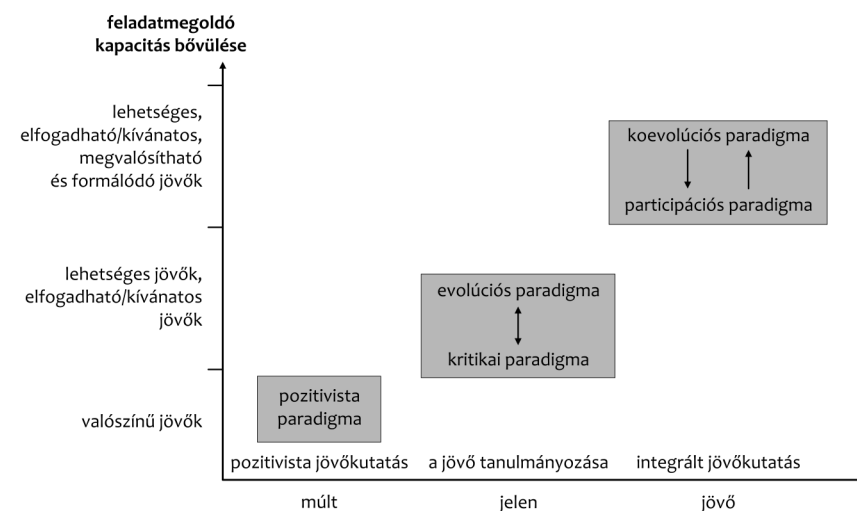
Ez a paradigma azonban nem használható olyan időszakokban, amikor hirtelen és nem kiszámítható változások kezdik el formálni a jövőt, vagyis széles körben elterjedt az instabilitás, illetve annak felismerése. Az 1990-es években a jövőkutatói belül zajló tudományos viták ráirányították a figyelmet arra, hogy eleve lehetetlen megjósolni a humán jövőt, és a jövőkutatóknak be kell érnie a jövőbeni lehetőségek, valamint a jövőformáló emberi elképzelések és tevékenységek tanulmányozásával. Ezt a paradigmaváltásba torkolló szemléletváltást segítette elő a posztmodern korszakváltás a szellemi és a kulturális életben, a globalizáció és a szocialista világrendszer rendszerváltása. *Az ezredfordulóra a jövőkutatókban már két új paradigma, az evolúciós és a kritikai terjedtek el*. A paradigmaváltást mi sem jelzi jobban, mint az, hogy a jövőkutatók az angol szaknyelvben egyre-

inkább *futures studies* kifejezésre váltott át a *futures research*-ről.

A két új paradigma egymással is versengő paradigmaként lépett fel. Amíg az evolúciós paradigma a jövő komplex és ún. *evolúciós mintázatokban* megtestesülő lehetséges jövőinek vizsgálatát tekinti fő céljának, addig a kritikai paradigma azt hangsúlyozza, hogy a jövőket a jelenben alakítják ki a társadalom humán *stakeholderei*, akik rendelkeznek előrelátó, ún. *foresight* képességgel, és akik valójában érintettek és érdekelték a jövő formálásában. Az evolúciós paradigma szerint viszont a stakeholderek csak egyik fontos ágensztípusai a humán jövő alakulásának, hiszen nem lehet tetszőlegesen formálni a jövőt továbbra sem. A kritikai paradigma képviselői viszont a jövőformálás korlátjait csakis az emberi tényezőben, a stakeholderek képességeinek és szellemi kapacitásának vagy akaratának elégtelenségében látják és látatják. A jövőkutató munkáját is azért tartják fontosnak, hogy az segítsen felszínre hozni a jövőfelfogások és -elgondolások mind szélesebb körét, továbbá

elemzésével és értékelésével segítse elő azok folyamatos társadalmi diskurzusát.

A jelenleg folyó szakmai viták és előrejelzés-/foresight-készítési gyakorlatok afelé mutatnak, hogy a jövőkutatók olyan *egyesített jövőelméleten* dolgozik, amely képes tanulmányozni a humán jövőformálásban szerepet játszó aktorok és stakeholderek foresight tevékenységét, illetve alapokat nyújtani jövőformáló tevékenységükhöz, és azoknak az intézményesüléséhez. Ezek a feladatok már nem paradigmaversenyben, hanem egy integrációt lehetővé tevő újabb paradigmaváltás révén oldhatók meg (Hideg, 2012, 2013). Erre az újabb jövőkutatói művelési módra utal az *integrált jövőkutatók* – az ún. *integral futures* – megnevezés, amelynek révén a lehetséges, az elfogadható és/vagy a kívánatos, a megvalósítható és formálódó jövők egyaránt feltárhatók, elemezhetők és rendszerbe foglalhatóak. (Az integrált jövőkutatók paradigmájáról a 2.2. alpontban lesz szó.) Az 1. ábra foglalja össze a jövőkutatói paradigmák fejlődésének útját.

1. ábra • A jövőkutatói paradigmatis fejlődése (forrás: Hideg, 2012. 172.)

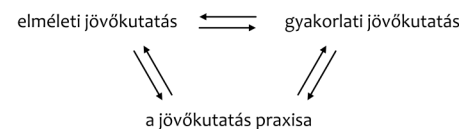
2. A formálódó integrált jövőkutatási tevékenység területei és paradigmái

Jelenleg a jövőkutató paradigmátikus fejlesztését azok a kihívások serkentik, amelyek a fenntarthatóság megteremtése, a demokratikus részvétel iránti igény terjedése és az infokommunikációs technológia (IKT) által lehetővé tett célzott tudásintegráció körül merülnek fel. A fenntarthatóság elsősorban a természeti környezettel kapcsolatban jelentkezik, de társadalmi vonatkozásokban is egyre fontosabbá válik a globálissá vált világunkban a migráció egyre erősödő hullámaival, a szegénység és gazdagság végzetes polarizációjával szemben. A demokratikus részvétel iránti növekvő igény az érintettek, a stakeholderok saját jövőjük alakításába történő részvétele tekintetében érinti közvetlenül a jövőkutató művelését. Az IKT olyan technológiai szervezőerő, amely életünk minden területének, közte a jövővel foglalkozásnak is új formát nyújt: soha nem látott mértékben megnöveli az információ tömegét, és annak sokcélú, integrált és interaktív termelését és hasznosítását kínálja.

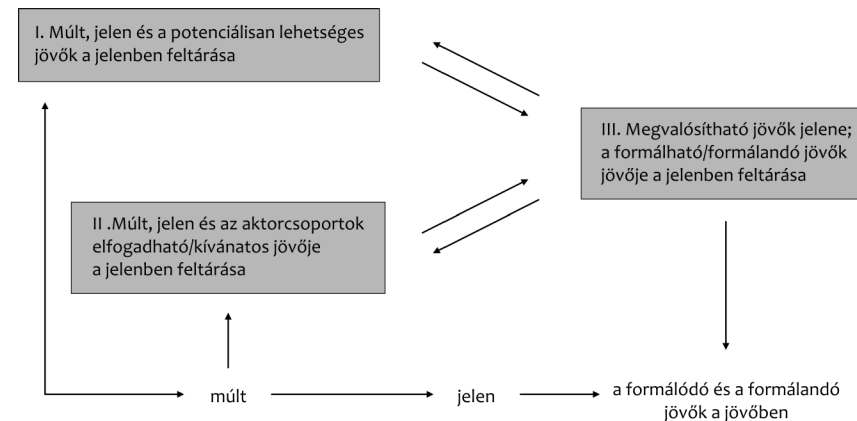
2.1. *Az integrált jövőkutató mint kutatási és gyakorlati tevékenységek kapcsolatrendszer* • E kihívások egyaránt érintik a jövőkutató-paradigma összetevőinek tárgykörét és azok értelmezési kérdéseit, valamint azokon keresztül a jövőkutató művelésének átrendeződését. A felszínen könnyebb észrevenni a jövőkutató művelésének átrendeződését, amely abba az irányba tart, hogy *differenciálódnak a jövőkutató egyes témáival foglalkozó jövőkutatói tevékenységek*. Vannak olyan jövőkutatói tevékenységek, amelyek inkább a jövő mibenlétének filozófiai, elméleti konstrukciói és dekonstrukciói kérdéseire, a jelen társadalmak jövőfelfogásainak feltárására stb.

összpontosítanak, míg mások inkább arra irányulnak, hogy a jövőfeltáró folyamatokat egységes, integrált rendszerbe foglalják annak érdekében, hogy azokat az ismereteket a gyakorlatban egyre jobban terjedő szervezeti-intézményi jövőkutató művelői intézményünk komplex jövőproblémáinak megoldására fel tudják használni. Vagyis *az integrált jövőkutató a jövőkutató művelésének differenciálódása – elméleti és gyakorlati foresight/jövőkutatóra bomlása – és a jövőkutató szakmá-sodása révén alakulhat ki, amely tevékenységek megőrzik kölcsönös kapcsolatukat is, hiszen a társadalmi intézményekbe, szervezetekbe beépülő saját jövőkutatói praxis mindkét jövőkutatói tudományrésznek gyakorlati terepe és kutatási tárgya is*. Ezt a formálódó kapcsolatrendszert a 2. ábra szemlélteti.

A jövőkutató e differenciálódási tendenciák mellett és azzal együtt fejlődik az integráció irányába, mert belső, kölcsönható kapcsolatrendszere révén egyre inkább képessé válik a különféle tudások tudományos módszertanú integrációjára. Fejleszti azt a látásmódját, képességét és módszertanát, hogy integrálni tudja egyrészt a *big data* révén előálló hatalmas és egyre bővülő információforrásból kinyerhető dinamikus mintázatokat, másrészt a stakeholderok megélt élethelyzetéből spontánul és tudatosan képződő jövő-elképzeléseket és -várakozásokat, valamint e két alapvető jövőinformáció-forrás egymásra vonatkoztatását és összeépítését jövőformáló

2. ábra • Az integrált jövőkutató értelmezése (forrás: Hideg, 2012, 156.)

3. ábra • Jövőinformációk integrálása az integrált jövőkutatóban

szerepük feltárása érdekében. Ehhez az információintegráláshoz és annak folyamatossá tételéhez kell megteremtenie az elméleti és a gyakorlati jövőkutatósnak az elméleti és a módszertani alapokat és eszköztárat oly módon, hogy azok megbízhatónak, hasznosíthatónak minősüljenek paradigmátikus értelemben és a társadalmi intézmények számára is. (A jövőinformációk integrálásáról informál a 3. ábra.)

2.2. *Az integrált jövőkutató tudományterületi paradigmái* • A napjainkban folyó paradigmaváltás révén formálódó integrált jövőkutató tudománya egy egymáshoz szorosan kapcsolódó elméleti és egy gyakorlati tudományos részterületre is bomlik. Mind-egyik részterület akkor tud fejlődni, ha jövőfelfogásához, kutatási céljához, tárgyához stb. illeszkedő paradigmát is épít.

A szakirodalomban folyó viták és közelítésmódok körvonalai alapján fellelhető egy olyan markáns vonal,² amelynek mentén az

² Természetesen az elméleti-módszertani viták más irányzatokat is megfogalmaznak, amelyeket ebben az írásomban nem említek terjedelmi korlátok miatt, de már említettem és bíráltam is azokat más publikációimban (Hideg, 2012, 2013).

elméleti jövőkutató az ún. *koevolúciós paradigma* mellett építkezik. Ez a paradigma olyan *metaparadigma*, amely a jövőkutató területén alkalmas arra, hogy a változó jövővalóságot olyan mentális és gondolati konstrukciók folyamatos termelésékként fogja fel, amelyek tárgya a komplex, humán és nemhumán komponensek és azok egymásra ható rendszerre. Vagyis olyan világfelfogást képvisel, amelyben az ember és külső világának egymásra ható és egymáshoz igazodó változásának folyamatos leképzése a komplex és holisztikus dinamika gondolati konstrukciójának és rekonstrukciójának folyamatát jelenti az idő-kategóriák jelenidejűsítése mellett. A kutató e kutatási folyamatban megfigyelő résztvevői pozícióban dolgozik azzal a céllal, hogy módszertani fejlesztései és eredményei a gyakorlatban alkalmazhatóak és a jövőkutatói gyakorlat tanulmányozása révén is továbbfejleszthetőek legyenek (Giaoutzi – Sapio, 2013).

Ezzel szemben *az integrált jövőkutatói gyakorlati jövőkutatója* mint tudományos részterület a *participációs paradigma*, pontosabban *metaparadigma* mentén építkezik. E paradigma világfelfogásának középpontjában az ember és közössége által gerjesztett jövő-

formáló változások állnak. Alapfeltevése az, hogy minden társadalmi és közösségi változás a közösséghez tartozó emberek participatív részvételével jön létre, amelynek első fázisa a jövőformáló gondolatok egymásra reflektáló dialógusa, majd pedig az így gerjesztett társadalmi tanulási folyamat révén egyre részletesebb és többféle tudásfeleséget ötvöző jövő-elképzelések jönnek létre, és válnak széles körben ismertté. A gyakorlati jövőkutatás kutatója résztvevő megfigyelőként foglalkozik azzal, hogy miként lehet a participatív eljárások mind szélesebb körét alkalmazni és fejleszteni, hogyan lehet azokat egy jövőfeltáró és -formáló folyamattá szervezni, miként lehet a potenciális résztvevőket egyenrangú félként bekapcsolni a jövőről folyó dialógusba és tudásintegrációba úgy, hogy a folyamat egésze transzparens legyen, valamint a szabad és kreatív kommunikáció követelményeinek is megfelelően (Borch et al., 2013).

A gyakorlati jövőkutatás paradigmája tehát egy *folymatszervező és módszertani paradigma*, amely nem a jövőfeltárás és -formálás tárgyi-tartalmi vonatkozásaival foglalkozik, mint a koevolúciós paradigma, hanem csak azzal, hogy miként önthető társadalmi és szervezeti formába a társadalom jövővel foglalkozó jövőformáló tevékenysége. Ebből következően ez a részterület csak akkor képes jól működni, ha szoros kapcsolatot tart fenn mind az elméleti jövőkutatással, mind pedig a jövőkutatási gyakorlattal, azzal a tevékenységgel, hogy egyes emberek, embercsoportok, szervezetek miként alkotják meg a jövőjüket a maguk számára.

Az *integrált jövőkutatás praxisa* és mindennapi gyakorlata viszont olyan jövőfeltáró és -alkotó, valamint IKT-vel támogatott interaktív előrejelző vagy előretekintő/foresight folyamat, amely vagy spontánul vagy jövőme-

nedzsmint közreműködésével szerveződik és folyik (Hideg – Nováky, 2012). Ez a praxis mind az elméleti, mind a gyakorlati jövőkutatás számára valós tudományos kutatási tárgyat képez, és terepe a tudományos eredmények gyakorlati alkalmazásának is.

3. A jövőkutatási paradigmák kapcsolódása a metaparadigmákhoz

A dinamikus paradigmamátrix bevált kutatási segédeszköznek bizonyult ahhoz, hogy segítségével a jövőkutatási paradigmák rekonstrukciója és az integrált jövőkutatás formálódó paradigmáinak körvonalazása megvalósulhasson. Minthogy a dinamikus paradigmamátrix olyan standard összetevőket tartalmaz, amelyek segítségével más tudományterületek paradigmái is feltárhatók, ezért azok összehasonlító vizsgálata is elvégezhető. A jövőkutatási paradigmák szemszögéből az állapítható meg, hogy a *jövőkutatás eddig kialakult paradigmái* mind olyan paradigmák, amelyek más tudományterületeken is használatosak, vagyis *metaparadigmák egy sajátos területre igazítva*.

A pozitívista paradigma, amely a legkorábban alakult ki a jövőkutatásban, az 1960-as években minden társadalomtudományi területre jellemző volt, sőt olyan céllal vált használatossá, hogy csak ez a paradigma biztosíthatja a társadalmi vizsgálódások tudományosságát. Ennek volt köszönhető a társadalmi valóság objektív megismerésére törekvés és az empirikus-analitikus módszertan használatának elterjesztése. Ez a sajátosság a jövőkutatás területén is kötelezően megjelent a kvantitatív trendek feltárásában és azok jövőre történő kivetítésében.

Az evolúciós és a kritikai paradigmák szintén metaparadigmák, amelyek az 1980-as és 1990-es években terjedtek el a társadalom-

tudományok területén. Az evolúciós paradigma azért tűnt ígéretesnek, mert a dinamikus változásokat olyan szemlélettel és módszerrel próbálta meg kezelni a társadalmi, köztük a jövőkutatási területeken, amely egy természeti mechanizmus, a biológiai evolúció ismeretéből származott, annak általánosításából született meg. Az evolúciós paradigmának ez az általánosítása a biológián kívüli dinamikát is tanulmányozó természettudományokat is meghódította, így az valóban gondolkodási divatiránnyá vált. Az evolúciós paradigma a jövőkutatásban is elterjedt azzal a reménnyel és ígérettel, hogy az evolúció általánosítása révén a nyílt, komplex rendszerek időbeni változásának mintázatai alaposabb ismereteket nyújtanak a lehetséges jövőkről, mint a trendextrapoláció.

A kritikai paradigma bár szintén metaparadigma, de csak a társadalomtudományok és a bölcsészet területén tudott teret nyerni. Ez a paradigma nem a tudományok mindennapijában használt kritikára épít, hanem a kritika alatt azt érti, hogy az ember állandóan érzékel, reflektál és választ ad arra, ahogyan környezetét, önmagát és közösségét megfigyeli, a nyert új információkat és tapasztalatokat értelmezi, mérlegeli és értékeli. Vagyis a humán világ ember által interaktívan konstruált, amely dekonstrukcióval és rekonstrukcióval megismerhető, illetve a kritika révén konstruálható is. A jövőkutatásban e metaparadigma megjelenése azzal járt, hogy a jövők ember-társadalmi konstrukció eredményeként állnak elő, és ezeket a jövőalkotó *foresight* folyamatokat a jövőkutató tanulmányozhatja és menedzselheti. Ezzel a jövőkutatás vagy foresight tevékenység a bölcsészet felé tett lépéseket olyannyira, hogy például az Európai Unióban a jövőkutatás az ún. *Humanities* kutatási területek közé tartozik.

Az integrált jövőkutatás említett és formálódó paradigmái szintén metaparadigmákhoz kapcsolódnak. A koevolúciós paradigma olyan összetett, interdiszciplináris kutatási területeken kezd terjedni, mint az ökológia, etológia, humán-etológia, klímakutatás stb., ahol fontos hipotézis és szemléletmód az evolúciós rendszerek egymásra hatása és azok komplex dinamikája, vagyis a nyílt és kölcsönható dinamikus rendszerek rendszerelmélete. A koevolúciós metaparadigma sok rokon vonást mutat a konnektívizmussal, amely a kognitív tudományok területének *mainstream* paradigmája. *A koevolúciós paradigma tulajdonképpen dinamikus konnektívizmus, ahol az emergenciáknak meghatározó szerepük van a változások generálásában.* A koevolúciós metaparadigmában a kutató megfigyelő résztvevő, hiszen ő is alkotórésze az egymásra ható és összekapcsolódó dinamikus rendszereknek, továbbá azok dinamikájának egyik alakító tényezője is. A jövőkutatásban ezért a hipotézisért és szemléletmóddért értékes ez a paradigma, hiszen a *jövő a humán és a nem humán típusú rendszerkapcsolatok dinamikájaként alakul, az emberi tényezőt képviselő stakeholderek ilyen szemléletmódban konstruálhatják eredményesen a jövőket és törekedhetnek a jövő alakítására, befolyásolására.*

A participációs metaparadigma elsősorban társadalomtudományi, valamint interdiszciplináris területek (szociológia, kommunikáció, tanuláselmélet és -gyakorlat, neveléselemélet, informatika, gépi tanulás, e-learning stb.) új paradigmája, amely a *gyakorlati célú társadalmi tudástermelés folyamatára vonatkozó általános szabályok rendszerbe foglalására törekszik.* A tudás és a tudástermelés a társadalmi és a humán valóság immanens tényezője. A társadalom és az egyes ember tudástermelése egyrészt kultúrába ágyazott folyamat, másrészt

tanulás révén megy végbe, harmadrészt az IKT eszközt nyújt, illetve maga is részt vehet e tudástermelési folyamatban. A tudás gyarapítása véget nem érő folyamat, amelyben mindenki, minden ember, ágens vagy *stakeholder* egyenjogú résztvevő, és amely legitim, transzparens, átlátható és reflexív. A participációs metaparadigma szinte magától értetődően van és lesz jelen a gyakorlati irányultságú integrált jövőkutatás területén. A tudástermelésnek ugyanis a jövőelgondolások konstrukciós és tanulással továbbfejleszhető, valamint IKT-vel támogatott, információkat integráló folyamata is természetes részét alkotja.

Mind a jövőkutatásban használt és formálódó paradigmák, mind a metaparadigmák által érintett világfelfogások hasznosíthatósági területeinek bősége, továbbá a paradigma-váltások kutatási szemléletmódot és módszer-

tant fejlesztő hatásai azt támasztják alá, hogy a sokféle paradigma jól tesz a jövőkutatásnak, mert lehetővé teszi, hogy többféle, de megvitattott és ellenőrzött vagy ellenőrizhető világlátásmód mellett és kontextusból szerezzünk ismereteket a változó, alakuló, formálódó valóságról. Emellett csak a paradigmák sokaságán keresztül válhat kezelhetővé az egyes paradigmák vakfoltja is. A paradigmák, metaparadigmák és paradigmaváltások fényében a jövőkutatás és paradigmái egyre inkább maguktól értetődően tartoznak az emberrel és társadalmával foglalkozó tudományok és az interdiszciplináris kutatások közé.

Kulcsszavak: *jövőkutatás, integrált jövőkutatás, paradigma, metaelemzés, metaparadigmák, pozitívizmus, evolúció, koevolúció, konnektivizmus, participativitás*

IRODALOM

- Borch, Kristian – Dingli, Sandra M. – Jorgensen, Michael S. (eds.) (2013): *Participation and Interaction in Foresight*. Cheltenham, UK–Northampton, MA, USA: Edward Elgar • <http://tinyurl.com/yb8uxfhe>
- Giaoutzi, Maria – Sapio, Bartolomeo (eds.) (2013): *Recent Developments in Foresight Methodologies*. New York: Springer
- Guba, Egon G. – Lincoln, Yvonna S. (1994): Competing Paradigms in Quantitative Research. In: Denzin, Norman K. – Lincoln, Yvonna S. (eds.): *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, CA, USA: Sage Publications, 105–147. • <http://tinyurl.com/ow2std6>

- Heron, John – Reason, Peter (1997): A Participatory Inquiry Paradigm. *Qualitative Inquiry*, 3, 3, 274–294. DOI: 10.1177/107780049700300302
- Hideg Éva (2013): Integral Futures Based on Paradigm Approach. *Futures*, 45, January, 6–15. DOI 10.1016/j.futures.2012.11.007 • <http://tinyurl.com/y6wcobuc>
- Hideg Éva (2012): *Jövőkutatási paradigmák*. Budapest: Aula Kiadó
- Hideg Éva – Nováky Erzsébet (szerk.) (2012): *Jövőkutatás – interaktívan*. Budapest: Aula Kiadó
- Kuhn, Thomas (1984): *A tudományos forradalmak szerkezete*. Budapest: Gondolat Kiadó
- Leydesdorff, Loet (2007): *A kommunikáció szociológiai elmélete*. Budapest: Typotex Kiadó

A MAGYAR POLITIKAISZOCIALIZÁCIÓ-KUTATÁS TÖRTÉNETÉNEK VÁZLATA

Csákó Mihály

egyetemi docens, ELTE Társadalomtudományi Kar Oktatás- és Ifjúságkutató Központ
Wesley János Lelkészképző Főiskola
mcsako@gmail.com

2011-ben észrevétlenül, csendben negyvenéves lett a magyar politikaiszocializáció-kutatás. Nem pukkantak pezsgősdugók, senki nem tudta, hogy jeles évforduló van. Az idén szeptemberben már negyvenöt éve volt annak, hogy megjelent S. Molnár Edit *A politikai szocializáció néhány sajátosságának jelentkezése iskoláskorba lépő gyermekeknél. Egy vizsgálat módszertani lehetőségei* című írása a Tömegkommunikációs Kutatóközpont (közkeletűen: TK) *Tanulmányok* című sorozatának 1971/9. számában, de most sem történt semmi. Nem csodálkozhatunk ezen, hiszen S. Molnár Editnek ezt az írását egyedül Szabó Ildikó igyekezett nagy tisztességgel megtartani a tudományos emlékezetben azzal, hogy minden irodalomjegyzékében, amelynek egy picike történeti vonatkozása is volt, feltétlenül szerepeltette. Ám a hetvenes években nem követte a publikációt sem a téma, sem a javasolt módszer folytatása, bár a TK kutatásaiban – a TK-sokkal folytatott kutatási beszélgetésekről megmaradt személyes emlékeim szerint – továbbra is jelen voltak a politikai szocializáció iránti érdeklődés elemei.

De nemcsak S. Molnár Edit írásának jelentősége, magának a TK-nak a története sem kapta még meg a magyar szociológiaiör-

ténet-írástól azt az érdeklődést, amit méltán megérdemel. A MSZMP KB. Társadalomtudományi Intézete mellett, mely a szociológia és a politikatudomány egyik bölcsője volt Magyarországon – s amelyről szintén csak Gombár Csaba emlékezett meg értőn egy interjúban (Marelyn Kiss, 2012) –, a TK a közvélemény-kutatást honosította meg magas tudományos szinten és földrajzi környezetünkben egyedülállóan. Ahogyan kutatási folytatása nem volt S. Molnár Edit írásának, a szórványos szocializációs szempontok még inkább kiestek a tudománytörténeti emlékezet rostáján (Lásd például Kulcsár et al., 1972).

Még kevésbé van feldolgozva az akkor is kisebb jelentőségűnek tartott, de jelentős kutatókat útnak indító intézmények – például az Ifjúsági Lapkiadó Vállalat (ILV) – története. Pedig ez az intézmény foglalkozott leginkább ifjúsági témákkal, amelyek jelentős része természetesen a kor „agitprop” céljaihoz kapcsolódott (Lásd például Bognár, 1974; Horváth–Sik, 1977; Szabó, 1977), amelyek természetesen a szocializáció direkt módját preferálták.

Ha csak a közreadott művek címét és évszámát nézzük, akkor is láthatjuk, hogy már a hetvenes években is változik a politikai